

Budapest karácsonya 1913-ban

Az éccakai órákban egyedül maradtam a szerkesztőség kilencedik emeletén, ahol a hangulat-alosztály b, 23. szakbeosztása dolgozik a villamoserőre berendezett új hangulatkeltőgépek segítségével. Beültem a hangulat-székbe és a „Karácsony”-lemezt betettem a korongba – Csaragov illat-szimfóniáját játszottam el az orromba, a nagyszerű illatinstrumentumon, amit a szerkesztőség rendelkezésünkre bocsátott.

Azonnal kész volt a hangulat.

„Karácsony – ötven évvel ezelőtt, ezerkilencszáztizenháromban, Budapesten.”

Ó, régi, ódon emlékek!

Felvillant lelki szemeim előtt nagyapám arca, aki szintén író volt, mint ahogy most már csak kevesen emlékeznek rá, és talán ezen a napon szintén a szerkesztőségben dolgozott, és törte a fejét, hogy miről írjon. Bezzeg nekem könnyebb – és általában, bezzeg könnyebb nekünk, mai újságíróknak, akiknek, ha téma kell, csak bedobják a gépbe a téma-lemezt – ha hangulatoson kell megírni, működésbe hozzák a hangulat- és illatgépet és a filmen megjelennek a megfelelő hangulatok.

Másképpen volt ez kilencszáztizenháromban, ötven évvel ezelőtt. Az írók kényelmetlen bőrszékekben ülve törheték a fejüket, mivel tegyék színessé, plasztikussá a tárgyat, amit előzőleg nagy kínok között kigondoltak.

Karácsony – ötven évvel ezelőtt!

Képzeljük el Budapestet, abban az időben.

Az ódon ívlámpák pislákoló fénye alatt fekszenek a három-négy emeletes házacsok. A mai Szabadság boulevard – akkor Andrássy útja – véges-végig ilyen házak között húzódik – de meddig? A mai Szabadság-városig, ahol akkor kiépítetlen telkek között százados tölgyek hirdették az akkori Budapest határát, és amit az egykorú följegyzések Városligetnek neveznek. Valóban, akkor a Városliget már külvárosnak számított. Irodalomváros, Zeneboulevard és Aeroplan-város mint külön községek, Pécel, Kispest, Rákosszentmihály néven húzódnak meg a mezők közt.

A terméskővel borított utakon, képzeljük el, hogy dübörögnek végig a kocsik – a taxik, ahogy azt Thurn Taxis grófról, e jármű feltalálójáról elnevezték – melyeket élő lovak vontatnak keservesen, megrakodva nőkkal és férfiakkal, csomagokkal, amiket kicsinyeiknek visznek karácsonyi ajándékkul... A nők, e kor sajátos divatja szerint, hatméteres kalapokban és testhez álló ún. tangó vagy tungó-szoknyában. A férfiak pedig, rettenetes és hihetetlen, mind egyformák – szürke és fekete posztócsövekben feszengnek a kocsik kényelmetlen ülésein. Hol vannak még a ragyogó selyem és bársony férfiruhák, amik a mi testünk formáit díszítik?

A kocsik, benzin hajtott autók és vasléceken zakatoló omnibuszok közt hajtanak le a Duna-partra. Ott, ahol a mai Duna alatti villám gépállomás palotája áll, akkor egy komor, gótíves épület magánoskodik... Parlamentnek hívták akkor, a régi idők sajátos nyelvén, de tulajdonképpen, mint a kutatók kimutatták, honvédlaktanya volt részint, részint zeneakadémia. Ma egy kis múzeum áll a helyén, ahol a pincében talált ócska Mannlicher fegyvereket és szuronyokat mutogatnak...

Ódon, régi idők emlékei...

Az utcákon, még karácsony szent ünnepén is, nyilvánosan folynak a kivégzések. Villamos erőre berendezett gépek szolgálnak erre a célra, melyeken elől, egy kis üvegkalickában ül a hóhér, az ún. kalauz (ebből a képletes gondolatból: „másvilágra kalauzolni”), aki a delikvensre, akit lefektetnek két vasléc közé, ráereszti a nyikorgó gépet... mint ahogy Benczúr Gusztáv, a nagy művész unokája oly gyönyörűen megfestette „villamos-kivégzés 913-ban” című történelmi festményén...

Régi... ódon emlékek...

Ott, ahol ma Batki Gyulának, a kiváló esztétikusnak üvegből öntött lovas szobra áll, az Ady téren – kedves, intim kis csárda világít az ívlámpáktól gyéren hunyorgó sötétségbe... A New York borozó ez, az akkori Erzsébet körút és Rákóczi út kereszteződéséhez közel.

Ebben a nevezetes kis borozóban tanyázik karácsony estéjén Budapest író- és művészgárdája. Molnár Ferenc, az „Ocskay brigadéros” szerzője, szegényes és egyszerű, de tiszta automobilján érkezik – biedermaier cilinderét a fogastra akasztja, s néhány vidám aforizma kíséretében parolázik Heinrich Gusztávval, kivel, bohém közösségben, együtt bérelnek szerény házacskát a Margitszigeten. Harmadiknak Szomory Emil, a békeapostol ül le közéljük, és pikkoló feketét játszanak, minden nélkül – az akkori idők kedvenc kártyajátéka ez, amit nagy szenvedéllyel űztek a fiatalok. Itt van Nádas Sándor, a Filológiai Közlöny későbbi szerkesztője és leendő akadémikus... most még rajongó, romantikus ifjú. Az ifjabb generáció a karzaton ül és elmulatja magát – az egyik gitárt penget, a másik halványsárga rózsák közt ül, és aranyecsettel festeget kínai virágokat. Kemény Simon, az „Esti éposz”

szerzője, világoskék attilában ül egy kis fülkében, s lelkes, bariton hangján oktatja az ifjúságot a költészetben való elmerülés puritán művészetére: néhány költő-inaska áhítattal csüng ajakán. Farkas Pál, a lánglelkű forradalmár, a borozó lépcsőjén áll, s Carlyle „Harmadik fejezet, negyedik sor” című költeményét szavalja az éljenző tömegnek.

Jászai Mari, a mi nagy tragikánk, már közöttük van – alig néhány éve tagja ugyanannak a Nemzeti Színháznak, mely ma „Nemzeti Kinetofon” néven számítja őt legelső oszlopai közé. Lány, behízelt hangján talán éppen egy románcot énekel...

Régi, ódon idők... régi, ódon város...

Múltba suhanó lelkünk hadd folytassa útját az egykori József körúton. Ott, ahol ma a Pilóta-pihenő hatszáz méter magas kolosszeuma emelkedik – felső teraszán az egyre érkező utasok fehér és piros szárnyaival – ott állott ötven évvel ezelőtt Budapest legfőbb és legfontosabb központi épülete – minden politikai ambíció, üzlet és művészet akkumulátora és kormányzóhelye: a Sőhivatal.

Egyszerű, de büszke és önérzetes palota. Homlokzatán szinte szimbolikus fényben ragyog nagyszerű fontosságának és jelentőségének öntudata. A legfőbb ügyeket itt bonyolítják le: a politika, kormányzás és közigazgatás minden ügyes-bajos kérdése itt nyer elintézést. Ebben bízik az egyszerű munkás, akinek az államtól valami követéinivalója van – ide torkollik a művészi becsvágy útja – ide küldik a panaszkodót, itt beszélnek meg az ország érdekét, itt orvosolják a társadalom betegségeit. Ma egyszerű emléktábla jelzi a helyét: előtte a rajongó bölcsésznek, Tanagrás Embernek márványszobrával, amint két ujját égre emelve, száját extatikus hévben csücsörfítve hirdeti minden idők és korok irányában a szívhez szóló Igét: „De vvalami rremekk! Valami nagyszerű! Jjjaj de szépp!”

Régi város... régi erkölcsök...

Amint az elsárgult újságlapok közt lapozgatok, hátradúlva ichtiol-pamlagomon, egy újságlap kerül a kezembe, ezerkilencszáztizenháromból... Meglepetve bukkanok az egyik cikk alatt egy névre: hiszen ezt a cikket nagyapám írta! És – mily találkozás! – éppen erről a tárgyról beszél. Azt fejtegeti, hogy ötven év múlva az emberek éppen úgy félreértik majd az ő korukat, és éppen olyan marhaságokat írnak majd róla, mint amilyeneket akkor írtak ezernyolcszázhatvanháromról. Hozzáteszi, hogy attól fél, az unokája már nem lesz olyan kiváló író, mint amilyennek ő tartja magát.

Régi idők... régi nagyapák... bocsássunk meg nekik...

(*Pesti Napló*, 1913. december 25.)

(*Humoreszkek II. Budapesti emlék – Grimasz*. Akkord, Budapest, 2001.)

[Karinthy Frigyes Összegyűjtött Művei 4.] 284–288. old.)